

Wkład Andrzeja Bieńka w nauczanie rachunkowości i piśmiennictwo z zakresu rachunku kosztów w Polsce w okresie międzywojennym

Andrzej Bieniek's contribution to accounting education and the literature on cost accounting in Poland in the interwar period

ANNA SZYCHTA*

Otrzymano: 12.05.2022 – Poprawiono: 10.06.2022 – Zaakceptowano: 14.06.2022

Streszczenie

Cel: Artykuł jest powiązany z edycją naukową monografii Andrzeja Bieńka pt. *Systematyka kosztów własnych* z 1938 roku, której reprint ukazał się w 2022 roku w ramach Złotej Serii Rachunkowości Polskiej, promowanej przez Zarząd Główny Stowarzyszenia Księgowych w Polsce. Celem artykułu jest charakterystyka dorobku A. Bieńka w zakresie kształcenia księgowych i pracowników handlu oraz zbadanie jego wkładu w rozwijanie wiedzy dotyczącej rachunku kosztów w Polsce w okresie międzywojennym.

Metodyka/podejście badawcze: Zastosowano metodę analizy historycznej źródeł biograficznych i publikacji A. Bieńka, zidentyfikowanych podczas kwerendy bibliotecznej, w tym prac tego autora zdigitalizowanych w bibliotece cyfrowej POLONA.

Wyniki: A. Bieniek (1895–1944), żołnierz Legionów Polskich, a następnie Wojska Polskiego oraz działacz Armii Krajowej w czasie II wojny światowej, swoje życie zawodowe związał z nauczaniem rachunkowości i jej rozwojem w teorii i praktyce. W latach międzywojennych pracował jako nauczyciel księgowości w szkołach handlowych w Łodzi i Warszawie, a następnie jako nauczyciel akademicki w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie. Był autorem około 40 publikacji o zróżnicowanym charakterze. W książkach i artykułach dotyczących rachunkowości w przedsiębiorstwach produkcyjnych oraz opublikowanej rozprawie doktorskiej przedstawił i objaśnił zagadnienia klasyfikacji, ewidencji, kalkulacji i analizy kosztów, budując podstawy do rozwoju rachunku kosztów w Polsce na potrzeby zarządzania przedsiębiorstwami.

Oryginalność/wartość: Artykuł poszerza wiedzę z zakresu historii rachunkowości w Polsce międzywojennej, prezentując dorobek dydaktyczno-naukowy pracownika naukowego i autora zapomnianego po II wojnie światowej.

Słowa kluczowe: Andrzej Bieniek, księgowość, kalkulacja, systematyka kosztów, okres międzywojenny, Polska.

* Prof. dr hab. Anna Szychta, Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania, Katedra Rachunkowości, <https://orcid.org/0000-0001-8465-0542>, anna.szychta@uni.lodz.pl

Abstract

Purpose: The article is related to the scientific edition of Andrzej Bieniek's monograph *Systematyka kosztów własnych* (*Systematics of own costs*), which was published originally in 1938. The reprint of this book was published in 2022 as part of the *Golden Series of Polish Accounting*, promoted by the Main Board of the Accountants Association in Poland. The article describes Bieniek's achievements in educating accountants and trade workers, and it examines his contribution to the development of knowledge on cost accounting in Poland in the interwar period.

Methodology/approach: The method of historical analysis of Bieńek's biographical sources and publications identified during the library query was used, including the author's works available in the POLONA digital library.

Findings: Bieniek (1895–1944), a soldier of the Polish Legions and then the Polish Army, and an activist of the Home Army during World War II, tied his professional life with teaching and developing accounting in theory and practice. In the interwar period, he worked as an accounting teacher at commercial schools in Łódź and Warsaw, and then as an academic teacher at the Warsaw School of Economics. He was the author of about 40 publications of various kinds. In books and articles on accounting in manufacturing companies and in his published doctoral dissertation, he presented and explained the issues of classifying, recording and calculating costs, and cost analysis. In these publications, he built the foundations for the development of cost accounting in Poland for enterprise management.

Originality/value: The article broadens the knowledge of the history of accounting in interwar Poland by presenting the didactic and scientific achievements of a researcher and author forgotten after World War II.

Keywords: Andrzej Bieniek, bookkeeping, calculation, cost systematics, interwar period, Poland.

Wprowadzenie

Z okazji 115 rocznicy utworzenia pierwszej organizacji księgowych¹ na ziemiach polskich, będącej poprzednikiem Stowarzyszenia Księgowych w Polsce (SKwP), została przygotowana edycja naukowa monografii Andrzeja Bieńka pt. *Systematyka kosztów własnych*, której reprint wydano w 2022 roku w ramach Złotej Serii Rachunkowości Polskiej, promowanej przez Zarząd Główny SKwP. Pierwotnie praca Bieńka była opublikowana w 1938 roku.

Opracowanie edycji naukowej tej monografii było inspiracją do napisania niniejszego artykułu, którego celem jest charakterystyka dorobku A. Bieńka w zakresie kształcenia księgowych i pracowników handlu oraz określenie jego wkładu w rozwijanie wiedzy dotyczącej rachunku kosztów w Polsce w okresie międzywojennym.

Autorka dąży do potwierdzenia tezy stwierdzającej, że publikacje A. Bieńka z zakresu systematyki, kalkulacji i analizy kosztów w przedsiębiorstwach produkcyjnych, wydane w latach 30. XX wieku, ukierunkowywały rozwój rachunku kosztów w Polsce na potrzeby zarządzania przedsiębiorstwami.

¹ Był to Związek Buchalterów w Warszawie powołany 9 czerwca 1907 roku i obejmujący swoim zasięgiem całe Królestwo Polskie (Bień, 2007, s. 22).

Andrzej Bieniek (1895–1944) był żołnierzem Legionów Polskich, a następnie Wojska Polskiego oraz działaczem Armii Krajowej w czasie II wojny światowej, który swoje życie zawodowe związał z nauczaniem rachunkowości i jej rozwojem w teorii i praktyce. W okresie gospodarki centralnie planowanej w Polsce jego publikacje nie były uwzględniane w dydaktyce i badaniach historycznych. Dokonania zawodowe A. Bieńka zostały częściowo zaprezentowane dopiero w jego biografii opracowanej przez Edytę Łazarowicz (2009) i w monografii autorstwa A. Szychty i in. (2018, s. 151–155). Warto, aby osiągnięcia dydaktyczno-naukowe tego nauczyciela akademickiego zostały w pełni docenione, a jego prace uwzględniane w dalszych badaniach dziejów rachunkowości i ludzi ją kształtujących w Polsce odrodzonej w 1918 roku, po 123 latach zaborów przez Rosję, Prusy i Austrię.

Głównym źródłem informacji prezentowanych w artykule są publikacje A. Bieńka, których wykaz został sporządzony w wyniku kwerendy przeprowadzonej przez autorkę w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego i analizy jego prac, w tym zdigitalizowanych w bibliotece cyfrowej POLONA (portalu Biblioteki Narodowej), oraz na podstawie przeglądu katalogu publikacji A. Bieńka w bibliograficznej bazie WorldCat (OCLC). Wykorzystano także dane biograficzne Bieńka znalezione w źródłach internetowych oraz nawiązano w rozważaniach do publikacji naukowych dotyczących piśmiennictwa rachunkowości w Polsce międzywojennej.

Artykuł poszerza wiedzę z zakresu historii rachunkowości w Polsce międzywojennej poprzez zestawienie, interpretację i ocenę dorobku dydaktyczno-naukowego nauczyciela księgowości i pracownika naukowego zapominanego po II wojnie światowej.

Artykuł obejmuje pięć części. Prezentacja i interpretacja dorobku dydaktycznego i naukowego A. Bieńka w częściach 2–4 jest poprzedzona przedstawieniem jego życiorysu. Artykuł kończy podsumowanie i dopełnia załącznik z wykazem publikacji autora.

1. Życiorys

Andrzej Bieniek urodził się 17 października 1895 roku w Bratucicach k. Bochni (w zaborze austriackim) w rodzinie chłopskiej. Był synem Michała i Katarzyny z domu Rachwał (Tabliczka#122).

Po ukończeniu szkoły podstawowej w Bratucicach uczęszczał do gimnazjum w Bochni. Przerwał pobieranie nauki i wstąpił do Legionów Polskich 6 września 1914 roku. Służył najpierw w 2. i 4. Pułku Piechoty, a następnie od 16 czerwca 1916 roku w orkiestrze pułku. Jako żołnierz Legionów zdał w 1916 roku egzamin dojrzałości przed Państwową Komisją Egzaminacyjną Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego w gimnazjum klasycznym w Białej (Łazarowicz, 2009). Rozpoczął studia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, które przerwał, by przenieść się do Krajowej Szkoły Kupieckiej w Przemyślu, którą ukończył w 1918 roku. Podczas pobierania edukacji w tej szkole pracował w cukrowni w Chodorowie, będącej własnością rodziny Lanckorońskich (Wikipedia, 2022).

Bieniek zwrócił się w czerwcu 1917 roku do Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego o przyznanie mu obywatelstwa Królestwa Polskiego (Cisek i in., 2019). Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w listopadzie 1918 roku ponownie wstąpił do służby wojskowej. Był porucznikiem Wojska Polskiego.

Fotografia 1. Andrzej Bieniek

Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Bieniek_\(ekonomista\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Bieniek_(ekonomista))

W roku akademickim 1919/1920 rozpoczął studia w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie (przemianowanej na Szkołę Główną Handlową w 1933 r.) na dwóch kierunkach: handlowym i dyplomatyczno-konsularnym. W 1924 roku obronił pracę dyplomową pt. *Rozbiory Polski w świetle prawa międzynarodowego*, napisaną po kierunku prof. dr. Juliana Makowskiego. Praca ta została opublikowana w Warszawie w 1934 roku. W 1931 roku uzyskał stopień magistra nauk ekonomicznych za pracę *Makler okrętowy i przewoźnik morski*, której promotorem był prof. Mauryce Chorzewski.

Podczas studiów w Warszawie pracował jako nauczyciel przedmiotów handlowych w Państwowej Szkole Męskiej Handlowej w Łodzi. W wyniku konkursu Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego został nauczycielem w Państwowej Szkole Handlowej Męskiej im. Roeslerów w Warszawie w 1927 roku i w tym samym roku został powołany przez senat Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie na stanowisko asystenta przy wykładach księgowości prowadzonych przez prof. Edwarda Mińskiego. Od 1929 roku był asystentem u prof. Henryka Sachsa, a następnie u prof. Konrada Czerwińskiego. W 1931 roku został mianowany na stanowisko starszego asystenta (Łazarowicz, 2009). W 1938 roku uzyskał w Szkole Głównej Handlowej (SGH) w Warszawie stopień naukowy doktora nauk ekonomicznych na podstawie pracy doktorskiej pt. *Zarys systematyki kosztów własnych*, przyjętej przez profesorów: Maurycego Chorzewskiego, Edwarda Lipińskiego i Kazimierza Kasperskiego. Promotorem był prof. M. Chorzewski. W tym samym roku praca ta została opublikowana przez Wydawnictwo Związku Księgowych w Polsce.

A. Bieniek wykładał w latach 30. XX wieku na kursach księgowości prowadzonych przez Związek Księgowych w Polsce. Prowadził wykłady z przedmiotów: zasady inwentaryzacji i bilansowania oraz księgowość przemysłowa (Wykładowcy, 1938, s. 40).

Fotografia 2. Andrzej Bieniek

Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Bieniek_\(ekonomista\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Bieniek_(ekonomista))

Działalności A. Bieńka jako wykładowcy akademickiego towarzyszyła aktywność publikacyjna, redakcyjna i organizacyjna w ramach stowarzyszeń zawodowych.

Oprócz zainteresowania tematyką organizacji księgowości i rachunku kosztów przywiązywał dużą uwagę do metodyki nauczania przedmiotów handlowych. Był autorem publikacji dotyczących nauczania w szkołach handlowych (np. *Kantor wzorowy*, 1928), a od 1935 roku prowadził wykłady na temat nauczania przedmiotów handlowych dla studentów Studium Pedagogicznego w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie (Łazarowicz, 2009). Był redaktorem (w latach 1938–1939) „Wiadomości Pedagogiczno-Handlowych”, stanowiących organ Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Zawodowych, Sekcji Głównej Handlowej oraz członkiem komitetu redakcyjnego czasopisma „Młody Kupiec” (w latach 1935–1939), przeznaczanego dla młodzieży gimnazjów kupieckich i szkół handlowych, wydawanego przez to samo Stowarzyszenie. Pełnił także funkcję wiceprezesa Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Zawodowych. Ponadto był w gronie stałych współpracowników „Czasopisma Księgowych w Polsce” (*Stali współpracownicy*, 1939).

A. Bieniek brał udział w pracach Komitetu Naukowego Związku Księgowych w Polsce oraz Komisji Kosztów Własnych w Instytucie Naukowym Organizacji i Kierownictwa. W 1931 roku uczestniczył w VII Międzynarodowym Kongresie Księgowych w Bukareszcie, gdzie był delegowany w charakterze obserwatora przez Radę Główną Zrzeszeń Księgowych i Rzeczoznawców oraz „Czasopismo Księgowych w Polsce” (Bieniek, 1931). W 1937 roku był delegatem Polski na IX Międzynarodowy Kongres Księgowości w Paryżu, na którym przedstawił referat pt. *Wstęp do systematyki kosztów własnych* (Bieniek, 1937).

Pełnił funkcję sekretarza generalnego Rady Głównej Zrzeszeń i Rzeczoznawców Księgowości, występował z inicjatywami zjednoczenia ruchu organizacyjnego księgowych w Polsce (Łazarowicz, 2009).

Doktor A. Bieniek wykładał w okresie II wojny światowej na „Koedukacyjnych kursach dla samodzielnych księgowych oraz dla rzeczoznawców księgowości”, zarejestrowanych w Warszawie w 1940 roku pod nazwą „Prywatne Kursy Księgowości

K. Smolińskiego” (Bień, 2007, s. 60–61). Nauczał też w zawodowej szkole handlowej pod nazwą Kursów Gospodarczych (w roku akademickim 1940/41), a następnie w Miejskiej Szkole Handlowej (1941–1943), kierowanych przez prof. Edwarda Lipińskiego. W szkołach tych realizowano zakonspirowany program przedwojennej Szkoły Głównej Handlowej. Bienień prowadził zajęcia z księgowości, księgowości przemysłowej i księgowości bankowej. W Miejskiej Szkole Handlowej pełnił też funkcję skarbnika.

Doktor Bienień pracował podczas okupacji w niemieckim przedsiębiorstwie jako rewident, dzięki czemu miał możliwość przekraczania granic Generalnej Guberni. Wykorzystywał to w pracy konspiracyjnej w Armii Krajowej (AK) w celu utrzymywania kontaktów z Polakami walczącymi z okupantem na ziemiach polskich przyłączonych do III Rzeszy. Miał pseudonimy „Krawczyk” i „Drabek”. Od 1942 roku kierował Wydziałem Centralnej Księgowości, wchodzącym w skład VII Oddziału Komendy Głównej AK, nazywanego Biurem Finansów i Kontroli (Łazarowicz, 2009; Wikipedia, 2022).

A. Bienień wraz z kilkoma członkami AK, działającymi w Biurze Finansów i Kontroli, został aresztowany przez Gestapo w Warszawie w prywatnym mieszkaniu 15 maja 1944 roku. W czasie przesłuchań w Alei Szucha był poddawany wielotygodniowym, okrutnym torturom. Został rozstrzelany przez Niemców w ruinach getta w Warszawie 26 lipca 1944 roku.

Andrzej Bienień był żonaty z Marią Miecznikowską (1906–2002). Małżonkowie mieli córkę Zdzisławę (1931–1944), która zginęła w czasie powstania warszawskiego, i syna Andrzeja Zbigniewa (1934–1978).

Porucznik A. Bienień został odznaczony za zasługi dla odzyskania niepodległości Krzyżem Niepodległości (1932), dwukrotnie Krzyżem Walecznych, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości oraz Odznaką Pamiątkową 4. Pułku Piechoty Legionów Polskich (Wikipedia, 2022).

2. Tematyka publikacji Andrzeja Bieńka

Rozwój literatury i praktyki zarówno rachunkowości, jak i zarządzania w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym odbywał się w trudnych warunkach konsolidacji prawnej, gospodarczej, terytorialnej i społecznej kraju po odzyskaniu niepodległości w listopadzie 1918 roku, w latach hiperinflacji (1923–1924), okresie wielkiego kryzysu gospodarczego (1929–1934), w atmosferze wewnętrznych sporów politycznych i rosnącego zewnętrznego zagrożenia wojennego. Wielu autorów, w tym A. Bienień (1927, 1939), w swoich publikacjach podkreślali wiodącą rolę wdrażania zasad naukowej organizacji i zarządzania oraz idei racjonalizacji w różnych sferach życia gospodarczego dla poprawy ich funkcjonowania. Widziano w tym sposób na uzdrowienie i rozwój życia gospodarczego kraju poprzez zwiększenie efektywności i racjonalnego wykorzystania wszystkich czynników produkcji (np. Czerwiński, 1927; Drzewiecki, 1928; Mileski, 1929).

A. Bieniek, pracując jako nauczyciel w szkołach handlowych w latach 20. XX wieku i jako nauczyciel akademicki od 1927 roku, wydał około 40 publikacji o zróżnicowanym charakterze. Są wśród nich podręczniki, skrypty i przykłady ewidencyjne, monografie oraz artykuły opublikowane w „Czasopiśmie Księgowych w Polsce” i „Przeglądzie Organizacji”. Ich chronologiczny wykaz z podziałem na publikacje książkowe, skrypty i broszury dydaktyczne oraz artykuły i referaty, które udało się zidentyfikować, zamieszczono w załączniku.

Pierwszą pracą A. Bienka była jego dysertacja dyplomowa pt. *Rozbiory Polski w świetle prawa międzynarodowego*, napisana w Wyższej Szkole Handlowej w 1924 roku na seminarium prowadzonym przez prof. dr. Juliana Makowskiego. Autor opublikował ją bez zmian 10 lat później. Praca licząca 78 stron zawiera trzy rozdziały i załączniki przedstawiające zestawienia roszczeń Austrii, Prus i Rosji do ziem polskich, traktat podziału Polski między Rosją a Austrią z 1795 roku i akt abdykacji Stanisława Augusta Poniatowskiego. Bieniek (1934b) oparł analizę aspektu prawnego trzech rozbiorów Polski na traktatach i dokumentach dyplomatycznych oraz 25 publikacjach w języku polskim, francuskim i niemieckim.

Zainteresowania Bienka po ukończeniu studiów, odzwierciedlone w jego publikacjach, były skoncentrowane na następujących zagadnieniach:

- 1) metody i techniki księgowości podwójnej, ze szczególnym uwzględnieniem techniki przebitkowej i z użyciem maszyn do księgowania;
- 2) organizacja praktycznego nauczania księgowości w szkołach handlowych;
- 3) znaczenie zawodu kupca i nauczania w szkołach handlowych;
- 4) organizacja i prowadzenie rachunkowości w przedsiębiorstwach produkcyjnych;
- 5) klasyfikacja, kalkulacja i analiza kosztów oraz analiza bilansu.

3. Prace dydaktyczne i poradnikowe z zakresu księgowości i handlu

Publikacje A. Bienka wydane w latach 1927–1934 miały w większości charakter dydaktyczny i popularyzatorski i były ściśle związane z nauczaniem przez niego w szkołach handlowych – najpierw w Łodzi, a potem w Warszawie.

Bieniek był zwolennikiem stosowania w przedsiębiorstwach nowych technik ewidencyjnych z użyciem maszyn księgowych. Jego pierwsza książka z zakresu księgowości pt. *Polska metoda księgowości oparta na ekonomicznym systemie Taylora*, wydana w Łodzi w 1927 roku, stanowiła próbę „ujęcia w systematyczną całość «dorobku polskiego» na polu ekonomizacji i organizacji pracy księgowej” (Bieniek, 1927, s. 4). Autor przekonywał, że do pracy obrachunkowej należało stosować zasady naukowej organizacji pracy sformułowane przez Fredericka W. Taylora, ponieważ tayloryzacja pracy administracyjnej „to pierwszy i najważniejszy warunek usprawnienia przemysłu i handlu, a co za tym idzie osiągnięcia samodzielnego i niezależnego bytu” (Bieniek, 1927, s. 6). W tej książce opisał sposób przebitkowej ewidencji księgowej zgodnie z techniką Szwajcara Alfonsa Rufa, udoskonaloną w 1922 roku przez łódzkiego organizatora Pawła Kina. Udoskonalenia te zostały

opatentowane przez Kina w kraju i za granicą i były tak znaczne, że Bieniek nazywał tę ulepszoną technikę ewidencyjną metodą polską.

Nowe techniki księgowości i ich relacja do starszych odmian księgowości podwójnej (metody włoskiej, statmografii, metody tabelarycznej) były tematem czterech artykułów Bieńka (1932, 1933a, 1933b, 1934c) opublikowanych w „Czasopiśmie Księgowych w Polsce”. Zachęcał on księgowych do stosowania polskich metod przebitkowych, a nie preferowania metod zagranicznych, ponieważ polscy wynalazcy (Paweł Kin i Henryk Droste) wprowadzili udoskonalenia w zagranicznych urządzeniach do ewidencji przebitkowej, które wysoko oceniono poza granicami Polski.

A. Bieniek (1828) zalecał zastosowanie przynajmniej jednej piszącej maszyny do obliczeń i jednej z technik księgowości z użyciem maszyny w kantorze wzorowym w szkołach handlowych. Organizację kantoru (działu księgowości) i wytyczne dotyczące nauczania jego prowadzenia w przedsiębiorstwach przedstawił w podręczniku pt. *Kantor wzorowy w szkołach handlowych*. Ta praca, przeznaczona dla nauczycieli szkół handlowych, została napisana na podstawie kilkuletnich doświadczeń Bieńka w zorganizowaniu kantoru w celach edukacyjnych i praktycznego nauczania księgowości w Państwowej Szkole Handlowej Męskiej w Łodzi.

W publikacji pt. *Kontrola sprzedaży detalicznej dla celów księgowości...*, przeznaczonej do nauczania młodzieży w szkołach kupieckich, Bieniek (1934a) opisał możliwe sposoby kontrolowania sprzedaży detalicznej z perspektywy księgowości, wskazując różne czynniki, od których zależał wybór odpowiedniej metody kontroli.

Bieniek był też autorem kilku broszur dydaktycznych, których tytuły rozpoczynały się od frazy *Temat dla przedsiębiorstwa [...]*. Zawierały one przykładowe zdarzenia gospodarcze w przedsiębiorstwie handlowym, przemysłowym i banku, służące do nauczania ewidencji księgowej syntetycznej i analitycznej w podmiotach o różnych rodzajach działalności (zob. załącznik).

Znaczenie zawodu kupca, korzyści, jakie ten zawód zapewnia gospodarce i narodowi, oraz wykształcenie zawodowe w szkole kupieckiej były tematami broszury popularyzatorskiej pt. *Wstąpię do szkoły handlowej*, wydanej kilka razy w drugiej połowie lat 30., oraz broszury *Chcę być kupcem* (1938/39). Publikacje te miały związek z działalnością Bieńka w Stowarzyszeniu Nauczycieli Szkół Zawodowych, w którym pełnił funkcję wiceprezesa.

Opracowania dydaktyczne Bieńka wydane w ostatnich latach dwudziestolecia międzywojennego były związane zarówno z prowadzeniem przez niego zajęć w SGH w Warszawie, jak i na kursach księgowości organizowanych przez Związek Księgowych w Polsce. Były to następujące skrypty i podręczniki:

- *Księgowość w przedsiębiorstwach przemysłowych* (1935);
- *Księgowość przemysłowa* (1936);
- *Zasady inwentaryzacji i bilansowania* (1936);
- *Zasady analizy bilansu* (1939);
- *Organizacja rachunkowości przemysłowej* (1939).

Te publikacje wskazują na ukierunkowanie zainteresowań Bieńka na zagadnienia organizacji rachunkowości przemysłowej, ze szczególnym uwzględnieniem ewidencji i kalkulacji kosztów, oraz analizę bilansu. To drugie zagadnienie objaśnił

w publikacji z 1939 roku, która odpowiadała programowi nauczania księgowości w czwartej klasie gimnazjum kupieckiego i drugiej klasie liceum handlowego. Autor zaprezentował analizę bilansu przedsiębiorstwa handlowego, produkcyjnego, bankowego i komunalnej kasy oszczędnościowej, poprzedzając ją omówieniem takich tematów jak: układ i cechy poprawnego bilansu, zafałszowania bilansu, wartość bilansowa i technika analizy bilansu. Ostatni temat publikacji dotyczył badania rozwoju przedsiębiorstwa z użyciem wykresów analitycznych.

Wskazane powyżej zwarte prace Bieńka dotyczące księgowości i organizacji rachunkowości w przedsiębiorstwach przemysłowych, a zwłaszcza ewidencji i kalkulacji kosztów, miały głównie walor dydaktyczny, ale prezentowały nowe zagadnienia, w niewielkim stopniu opisane wcześniej w polskich publikacjach i nie objęte programem kształcenia nawet w SGH w Warszawie, co stwierdził S. Skrzywan (1964, s. 205): „w tym okresie (lata 1920–34) nauczanie koncentrowało się na księgowości; kalkulacja w przedsiębiorstwie przemysłowym czy też sprawozdawczość finansowa [...] nie były przedmiotem nauczania”.

Te publikacje Bieńka były dopełnieniem do jego rozprawy doktorskiej i artykułów z zakresu systematyki i badania kosztów, opublikowanych w latach 1937–1939, które stanowią jego największe osiągnięcie naukowe. Syntetyczny opis ich zawartości przedstawiono w następnjej części artykułu.

4. Dorobek publikacyjny Andrzeja Bieńka z zakresu rachunku kosztów na tle piśmiennictwa polskiego w dwudziestoleciu międzywojennym

W okresie międzywojennym głównymi obszarami tematycznymi poruszonymi przez polskich autorów w publikacjach z zakresu rachunkowości były: metody i techniki księgowości kupieckiej (podwójnej i pojedynczej), terminologia rachunkowości, struktura i treść bilansu oraz rachunku strat i zysków, analiza bilansu, regulacje prawne w sprawach rachunkowości, rewizja ksiąg handlowych, historia rachunkowości (zob. Frenzel i in., 2004; Hońko, 2003; Pogodzińska-Mizdrak, 2003; 2020; Sobczak, 2012; Szychta, 2005). Ich autorami byli „wybitni specjaliści rachunkowości w nauce i praktyce” (Pogodzińska-Mizdrak, 2003, s. 591).

Niewiele prac książkowych wydanych wtedy w Polsce odnosiło się do zagadnień rachunku kosztów i rachunkowości zorientowanej na potrzeby zarządzania przedsiębiorstwami w porównaniu ze znaczną liczbą publikacji dotyczących wyżej wymienionych obszarów tematycznych. Na ponad 300 książek z zakresu rachunkowości wydanych w latach 1918–1939 jedynie w około 35. z nich przedstawiano zagadnienia ewidencji kosztów w przedsiębiorstwach produkcyjnych, kalkulacji kosztów lub budżetowania w firmach produkcyjnych i handlowych. Większość z nich, zwłaszcza wydanych do początku lat 30. XX wieku, miała charakter poradnikowy i instruktażowy. Nie zawierały one treści o dużym poziomie usystematyzowania. Ich autorzy próbowali pokazać rolę odpowiednio dostosowanej

ewidencji i kalkulacji kosztów w przedsiębiorstwach w ustalaniu ich wyników finansowych, określaniu poziomu cen sprzedaży wyrobów, kontroli działalności, usuwaniu strat i poprawie wydajności produkcji (Szychta i in., 2018, s. 150).

W latach 30. XX wieku nastąpił wzrost zarówno liczby wydanych książek odnoszących się do rachunku kosztów, jak i zakresu tematycznego oraz poziomu merytorycznych rozważań autorów. Oprócz podręczników dla szkół handlowych i poradników praktycznych, opisujących sposoby prowadzenia ewidencji księgowej w przedsiębiorstwach przemysłowych, zaczęto wydawać prace zwarte bardziej teoretycznie ugruntowane oraz artykuły naukowe (Szychta i in., 2018, s. 150). Autorzy tych publikacji byli związani z dwoma środowiskami teoretyczno-praktycznymi. Pierwsza grupa wywodziła się z kręgu nauczycieli i praktyków księgowości, należących do Związku Księgowych w Polsce albo Polskiego Związku Zawodowego Buchalterów-Rzeczoznawców, Buchalterów-Bilansistów i Ich Pomocników. Tworzyli ją tacy autorzy jak: Władysław Baliński (1937), Andrzej Bieniek (1935, 1938b, 1939), Jan Chodorowski (1933), Konrad Czerwiński (1933a, 1933b) i Zygmunt Rukściński (1932). Do drugiej grupy należeli ekonomiści i inżynierowie propagujący zasady naukowego zarządzania i koncepcję racjonalizacji oraz ich wdrażanie do praktyki przedsiębiorstw. Byli oni skupieni wokół działalności Instytutu Naukowego Organizacji i Kierownictwa. W skład tej grupy wchodził przede wszystkim: Karol Adamiecki (1927), Aleksander Bajkowski (1937; 1939), Edwin Hauswald (1937), Alfred W. Kwieciński (1932) i Jerzy Witowski (1938).

Wyróżniającą się wartość merytoryczną mają, oprócz publikacji Bieńka, monografie Balińskiego (1937) i Witowskiego (1938). Pierwsza zawiera szczegółowe objaśnienie zasad, procedur i organizacji budżetowania w przedsiębiorstwach, w drugiej zaś inżynier Witowski opisał obszernie zagadnienia ewidencji i kalkulacji kosztów własnych, kontroli budżetowej i statystyki w przedsiębiorstwie (zob. Szychta i in., 2018, rozdz. 4).

Jak już wspomniano, publikacje Bieńka jako nauczyciela akademickiego w SGH w Warszawie i aktywność szkoleniowa w ramach Związku Księgowych w Polsce były zorientowane głównie na zagadnienia ewidencji, kalkulacji i badania kształtowania się kosztów. Jego prace opublikowane w latach 1935–1939 odnoszą się do istoty, klasyfikacji i analizy kosztów, organizacji i prowadzenia rachunkowości w przedsiębiorstwach przemysłowych. Mają one duży walor dydaktyczny i naukowy.

W 1935 roku został opublikowany, przy finansowym wsparciu z funduszu naukowego Zrzeszenia Pracowników Banku Polskiego, obszerny podręcznik Bieńka pt. *Księgowość w przedsiębiorstwach przemysłowych* (liczący ponad 320 stron). Książka ta stanowiła kompendium wiedzy o zasadach prowadzenia rachunkowości w przedsiębiorstwach przemysłowych oparte na przykładach dwóch najbardziej typowych rodzajów produkcji: jednostkowej oraz masowej o charakterze złożonym. Podręcznik ten zawiera 13 rozdziałów i całościowy przykład liczbowy prezentujący poszczególne księgi rachunkowe, zestawienia kosztów produkcji i raporty biura fabrycznego, których zasady sporządzania zostały opisane przez Bieńka (zob. szerzej Szychta i in., 2018, s. 151).

Wykorzystanie przez A. Bieńka przy pisaniu tego podręcznika ponad 30 pozycji w języku polskim, angielskim, niemieckim i francuskim miało z pewnością

wpływ na uwzględnienie w nim i objaśnienie nie tylko zasad prowadzenia ksiąg szczegółowych i ewidencji na poszczególnych kontach kosztów w przedsiębiorstwach produkcyjnych, ale także na prezentację bardzo ważnych, ale słabo wcześniej opisanych w literaturze polskiej zagadnień dotyczących klasyfikacji czynników produkcji i ich kontroli. Autor zaprezentował w książce szczegółowy wykaz składników kalkulacji kosztów całkowitych, koszty zmienne i koszty stałe oraz ich wpływ na ustalanie rentowności przedsiębiorstwa. Bieniek (1935, s. 160) podkreślał zarządcze aspekty kalkulacji kosztów, stwierdzając, że kalkulację całkowitych kosztów własnych przeprowadza się w fabryce w celu porównania ceny rynkowej z kosztami własnymi i wyciągnięcia z tego porównania odpowiedniego wniosku, zmierzającego do obniżenia kosztów własnych i ceny sprzedaży wyrobów.

Książka A. Bieńka (1935) została doceniona w opublikowanej recenzji przez profesora Witolda Skalskiego (1935), który za jej zaletę uważał „sumienne i jasne przedstawienie omawianego materiału” i stwierdził, że autor

[...] wzbogacił polską literaturę zawodową dziełem, którego brak dawał się bardzo odczuwać. Trudna i skomplikowana dziedzina księgowości przemysłowej nie została dotychczas u nas należycie w swoim całokształcie teoretycznie opracowana, skutkiem czego księgowość stosowana faktycznie w przedsiębiorstwach przemysłowych nie tylko nie jest usystemizowana lecz bardzo często uraga zasadniczym podstawom rachunkowości.

Podręcznik Bieńka z 1935 roku zapoczątkował pogłębione zainteresowanie autora problematyką kalkulacji oraz badania struktury i kształtowania się kosztów, którą przedstawił w dwóch artykułach opublikowanych w „Czasopiśmie Księgowych w Polsce” (Bieniek, 1937c, 1938a) i w dwóch w „Przeglądzie Organizacji” (Bieniek, 1937a, 1937b), a także w referatach na Ogólnokrajowym Kongresie Księgowych i Rzecznawców Księgowości w Katowicach oraz Międzynarodowym Kongresie Księgowości w Paryżu w 1937 roku. Następnie zagadnienia te rozwinął i usystematyzował w opublikowanej rozprawie doktorskiej pt. *Zarys systematyki kosztów własnych*, złożonej w SGH w Warszawie w celu uzyskania stopnia doktora nauk ekonomicznych, który został mu nadany w 1938 roku.

Punktem wyjścia rozważań autora w monografii doktorskiej (liczącej 131 stron) była teza o powiązaniu kosztów własnych, ceny i wartości oraz ich rozwoju na wspólnej płaszczyźnie, to znaczy „wrodzonym duchowi ludzkiemu prawie własności” (Bieniek, 1938b, s. XI). Książka składa się z trzech części: *Wiadomości wstępne*, *Kalkulacja kosztów własnych*, *Koszty w ujęciu ekonomicznym*.

Bieniek rozpoczął część pierwszą książki od objaśnienia istoty kosztów własnych i wydatków. Stwierdził, że pojęcie kosztów własnych należało rozumieć znacznie szerzej niż ówczesnie czyniono w literaturze ekonomicznej i praktyce. Do kosztów własnych zaliczał „wszystkie poświęcenia, wydatki, płace i ofiary, jakie przedsiębiorstwo ponosi w związku z wytwarzaniem, względnie nabywaniem, przechowywaniem i sprzedażą wyrobów (towarów) oraz w związku z zarządzaniem przedsiębiorstwem”. Podkreślał, że określenie w niektórych publikacjach kosztów jako wydatków nie jest ściśle, ponieważ „istota kosztów niekoniecznie polega na wydatkowaniu sum pieniężnych”, a pewne wydatki nie są kosztami (Bieniek, 1938b, s. 3). Pojęcie kosztów własnych należało odnosić do jakiegoś

przedmiotu, w praktyce bowiem nie ma „kosztów własnych”, są tylko koszty własne wyrobu, towaru, usługi (Bieniek, 1938b, s. 4).

W celu wnikliwego objaśnienia istoty kosztów autor przytoczył i krytycznie ocenił kilka definicji kosztów sformułowanych w publikacjach polskich i zagranicznych autorów, w tym definicję zaproponowaną przez Instytut Naukowy Organizacji i Kierownictwa, który powołał specjalną Komisję Normalizacji i Nomenklatury przy Sekcji Kosztów Własnych w celu m.in. ustalenia istoty kosztów własnych². Ocena ta stanowiła podstawę do wskazania przez Bieńka sześciu warunków, które powinny być spełnione, aby określenie kosztów własnych było zgodne z ich istotą, a także sformułowania następującej definicji: „koszty własne (lub krótko: koszty) są to uzasadnione gospodarcze wysiłki i poświęcenia, wyrażone w sumach pieniężnych, a ponoszone dla określonego celu gospodarczego, bez względu na formę i czas ich poniesienia” (Bieniek, 1938b, s. 8).

Następnie Bieniek dokonał podziału kosztów własnych według różnych kryteriów klasyfikacji i ich opisu, nawiązując do opinii innych polskich autorów (np. Konrada Czerwińskiego, Stanisława Guzickiego, Jana Chodorowskiego, Edwina Hauswalda, Alfreda W. Kwiecińskiego), uczonych niemieckich (Eugena Schmalenbacha, Konrada Mellerowicza), francuskich (np. Jeana Bournisieny) i angloamerykańskich (Alfreda Marshalla, Johna M. Clarka) oraz krytycznie oceniając odpowiedniość propagowanych przez nich klasyfikacji kosztów. Na tle krytycznej analizy różnych podziałów kosztów A. Bieniek zaproponował swoją systematykę kosztów własnych w przekroju kalkulacyjnym i według kryterium zmienności kosztów. Te klasyfikacje są powiązane z dwoma sformułowanymi przez niego zasadami:

- „1) koszty własne służą za podstawę do określenia ceny ze strony zbywcy,
- 2) wobec dużej zmienności kosztów własnych w czasie przy jednocześnie małej zmienności cen należy przyjąć taką politykę kosztów własnych, która by jak najlepiej zabezpieczała przedsiębiorstwo od ryzyka i strat” (Bieniek, 1938b, s. 20).

Stosownie do tych dwóch przekrojów klasyfikacji kosztów A. Bieniek (1938b, s. 21–22) wyróżnił dwie duże grupy zagadnień, które następnie szczegółowo objaśnił:

- 1) kalkulację kosztów, czyli „stwierdzanie rzeczywiście poniesionych kosztów w stosunku do wytworzonej jednostki produkcji”,
- 2) ekonomikę kosztów, to znaczy przewidywanie kształtowania się kosztów w stosunku do rozwoju przedsiębiorstwa.

Autor podzielił, kierując się potrzebami kalkulacji, koszty własne przedsiębiorstwa produkcyjnego na koszty wytworzenia i koszty ogólnego zarządzania (koszty ogólne), a przedsiębiorstwa handlowego – na koszty nabycia i koszty ogólnego zarządzania. Konieczność wyodrębnienia kosztów wytworzenia z całkowitych kosztów własnych wynikała ze stosowanej już wówczas zasady ostrożnego szacowania wartości wyrobów gotowych w bilansie, to znaczy według niższej

² Definicja kosztów sformułowana przez tę komisję brzmiała: „koszt jest to wartość zużycia środków działania na wykonanie określonego działania” (Bieniek, 1938b, s. 6).

z dwóch wartości: „ceny wytworzenia” albo „ceny rynkowej”. Następnie Bieniek trafnie określił i wyjaśnił zakres kosztów wytworzenia, stwierdzając, że „zalicza się do nich wszystkie koszty, które są ściśle związane z czynnościami zmierzającymi do wytworzenia wyrobu, bez względu na to, czy te koszty ponoszone są w okresie wytworzenia wyrobu, czy przed tym okresem, czy też wreszcie po wykończeniu wyrobu”. Zgodnie z koncepcją kosztów pełnych podzielił je na koszty bezpośrednie i pośrednie, a następnie na elementy składowe.

Część druga monografii Bieńka dotyczy zagadnień kalkulacji kosztów własnych. Autor szczegółowo objaśnił w niej następujące kwestie:

- struktura kosztów własnych w przedsiębiorstwach przemysłowych i handlowych, także zobrazowana na schematach;
- zasady rozliczania kosztów pośrednich na wyroby i dobór kluczy rozliczeniowych dla różnego rodzaju składników kosztów pośrednich;
- ustalanie i rozliczanie kosztów działów pomocniczych;
- istota i ujmowanie kosztów ogólnych, obejmujących koszty administracyjne, finansowe i sprzedaży;
- traktowanie kosztów przestojów normalnych (uzasadnionych gospodarczo), koniunkturalnych i nienormalnych (niemających uzasadnienia gospodarczego).

Na uwagę zasługuje szczegółowość i nowatorskość zaleceń A. Bieńka (1938b, s. 46–50) dotyczących traktowania kosztów spowodowanych przestojami w pracy przedsiębiorstwa. Koszty przestojów normalnych należało zaliczać do kosztów produkcji jako koszty pośrednie. Kosztów przestojów koniunkturalnych nie można było zaliczać do kosztów własnych bieżących wyrobów, lecz trzeba było je pokrywać z rezerw utworzonych w okresie pomyślnym dla przedsiębiorstwa albo obciążać nimi kapitał zapasowy. Koszty przestojów nienormalnych powinny być pokryte z rachunku właściciela przedsiębiorstwa albo pomniejszać część zysku, która przypadła na dywidendę.

Część trzecia monografii zawiera charakterystykę kosztów w ujęciu ekonomicznym, co Bieniek nazywał „ekonomiką kosztów”, czyli badaniem kosztów w przyszłości, to znaczy przewidywaniem wysokości tych kosztów i obmyśleniem sposobów osiągnięcia największego zysku. Autor podkreślał, że badanie kształtowania się kosztów własnych ma stworzyć podstawę formułowania ogólnych wytycznych dotyczących polityki przedsiębiorstwa na przyszłość, które jednak muszą być stale korygowane ze względu na zmianę różnych czynników wpływających na działalność przedsiębiorstwa (Bieniek, 1938b, s. 86). W tym celu jest niezbędne poznanie przyczyn ponoszenia i zasad kształtowania się kosztów zmiennych i kosztów stałych, co Bieniek szczegółowo opisał w tej części publikacji. Tłumaczył, że koszty stałe są ponoszone bez względu na to, czy w danym okresie gospodarczym przedsiębiorstwo pracuje, czy nie pracuje. Koszty zmienne są zaś ponoszone tylko wtedy, gdy przedsiębiorstwo pracuje. Bieniek (1938b, s. 97) podzielił koszty stałe na dwie części:

- 1) koszty stałe inwestycyjne – odpowiadające wartości nabytego majątku stałego i podlegające zaliczeniu do kosztów własnych produkcji w danym okresie w wysokości raty umorzeniowej, a także koszty organizacyjne, ponoszone przed uruchomieniem przedsiębiorstwa, które „powinny być rozłożone na szereg następujących wyrobów” (Bieniek, 1938b, s. 88);

2) inne koszty stałe, tzn. takie, których wysokość jest niezmienna tylko przez kilka okresów gospodarczych, ponieważ są one zależne „od natężenia pracy przedsiębiorstwa”, choć „nie wzrastają proporcjonalnie do wzrostu tego natężenia, lecz zmieniają się jakby skokami co pewien czas”.

Po szczegółowej charakterystyce tych kosztów i omówieniu różnych metod umarzania wartości środków trwałych oraz skutków ekonomicznych ich zastosowania, autor objaśnił, wyczerpująco i z użyciem wykresów, kształtowanie się kosztów zmiennych (proporcjonalnie, degresywnie, progresywnie) w relacji do stopnia natężenia pracy przedsiębiorstwa (wielkości produkcji).

Systematykę kosztów własnych kończą rozważania A. Bieńka dotyczące:

- 1) relacji kosztów stałych do kosztów zmiennych, zwieńczone między innymi konkluzją, że nie można ustalić stałej i ścisłej granicy między kosztami stałymi a zmiennymi; można jednak przyjąć, że pewne koszty są przeważnie stałe, a inne – przeważnie zmienne;
- 2) powiązań kosztów własnych i rentowności przedsiębiorstwa z uwzględnieniem trzech faz rynkowego życia przedsiębiorstwa (wzrostu produkcji, stabilizacji poziomu produkcji, zbliżania się do pełnego wykorzystania zdolności produkcyjnych), graficznego przedstawienia prognozy rentowności i przykładu liczbowego objaśniającego kształtowanie się jednostkowych kosztów własnych i wielkości zysku/straty ze sprzedaży przy różnych poziomach wielkości produkcji.

Wykaz literatury monografii A. Bieńka (1938, s. VIII–IX) zawiera 24 pozycje w języku polskim i 18 prac w języku angielskim, niemieckim i francuskim, co świadczyło o znajomości przez autora ówczesnych kluczowych prac z zakresu ekonomii, teorii produkcji, księgowości i rachunku kosztów, w tym amerykańskiego ekonomisty Johna Maurice’a Clarka i niemieckich autorów Eugena Schmalenbacha, Konrada Mellerowicza i Ericha Schneidera.

Rozważania i analizy A. Bieńka w jego opublikowanej rozprawie doktorskiej dotyczące kształtowania się składników kosztów własnych, zaproponowana klasyfikacja kosztów na potrzeby kalkulacji kosztów jednostkowych, poparta licznymi i krytycznymi powołaniami na ważne zagraniczne i polskie pozycje literatury przedmiotu, a także ocena poglądów innych polskich autorów, świadczą, że ta monografia stanowi jedną z najbardziej wartościowych międzywojennych publikacji z zakresu rachunku kosztów w Polsce (Szychta i in., 2018, s. 155).

Przychylnie opinie o monografii Bieńka ukazały się w roku jej wydania w „Czasopiśmie Księgowych w Polsce” i „Przeglądzie Organizacji”. W pierwszym z nich napisano (*Koszty własne*, 1938, s. 246):

Chcąc dobrze kalkulować, trzeba znać istotę kosztów, ich ugrupowanie, wzajemny wpływ na siebie, ich stosunek do produkowanego przedmiotu, a wreszcie ich rozwój w stosunku do rozwoju przedsiębiorstwa. Te zagadnienia rozważa autor w swojej pracy, wprowadza czytelnika w sposób naukowy, a prosty, w podstawowe zagadnienia kosztów własnych. Dla księgowych ważna jest systematyka kosztów z punktu ujęcia technicznego i ekonomicznego, dla inżynierów i kierowników przedsiębiorstw – stanowi dużą korzyść zaznajomienie się z podstawowymi prawami kalkulacji rachunkowej.

W notatce bibliograficznej w „Przeglądzie Organizacji” zamieszczono spis treści monografii A. Bienka, uznano ją za bardzo interesującą oraz podkreślono, że wśród licznych źródeł, na które powoływał się autor, jest duża liczba artykułów opublikowanych w „Przeglądzie Organizacji”. Zapowiedziano też poświęcenie więcej uwagi merytorycznej tej książce w przyszłości, po otrzymaniu opinii od recenzenta (*Bibliografia*, 1938, s. 198).

Ostatnią pracą zwartą Bienka z zakresu rachunku kosztów jest manuskrypt, liczący 206 stron, pt. *Organizacja rachunkowości przemysłowej*³. Praca ta w formie maszynopisu, (dostępna w Bibliotece Narodowej w Warszawie, wersja PDF w bibliotece cyfrowej POLONA) ma podany na stronie tytułowej rok wydania 1939. Zdaniem profesora W. Bienia (1967, s. 70), książkę wydano w 1940 roku w Warszawie, zamieszczając na okładce rok poprzedni. Było to spowodowane zakazem publikowania książek w języku polskim wydanym przez okupanta niemieckiego od początku II wojny światowej. Najprawdopodobniej ta publikacja była wykorzystywana do nauczania rachunkowości w przedsiębiorstwach przemysłowych na zajęciach prowadzonych przez Bienka wraz ze Stanisławem Skrzywanem⁴ i Janem Dzięgielewskim w czasie okupacji w tajnej SGH w Warszawie, zwanej I Miejską Szkołą Handlową.

Bieniek (1939, s. 1) podkreślił w *Słowie wstępnym* w tej pracy znaczenie silnych podstaw gospodarczych dla powodzenia politycznego, wojskowego, rozwoju nauki i oświaty, a także rolę „zasad najracjonalniejszego” kierownictwa stwierdzając, że „racjonalne kierownictwo, oparte na znajomości praw gospodarczych, przyczynia się do wydajności przedsiębiorstwa, a niejednokrotnie w ogóle jest jej warunkiem”.

Zagadania prowadzenia rachunkowości w przedsiębiorstwach produkcyjnych zostały przedstawione przez autora w pięciu rozdziałach: I. Ogólna kontrola kosztów wytworzenia, II. Szczegółowa kontrola wytworzenia, III. Inwentarz i bilans, IV. Kontrola sprzedaży, V. Zamknięcia rachunków (miesięczne, roczne).

Zdaniem Bienka (1939, s. 2 i 6), rachunkowość to księgowość w szerszym ujęciu, „[...] jest instrumentem kontroli gospodarczej, która ma na celu porównanie wyników danej pracy z zamierzeniami, stworzenie podstaw dla polityki prowadzenia przedsiębiorstwa na przyszłość”, „powinna być dostosowana do organizacji przedsiębiorstwa, jego formy i celów”. Z kolei księgowy, prowadzący księgi handlowe w danym przedsiębiorstwie, jest kontrolerem, który ocenia krytycznie każdą transakcję, dlatego aby mógł rozpocząć pracę w danym przedsiębiorstwie, musi poznać istotę i strukturę tego przedsiębiorstwa.

³ Jest też podawany jej alternatywny tytuł: *Organizacja rachunkowości w przedsiębiorstwach przemysłowych*, zob. Andrzej Bieniek 1895–1944 w katalogu WorldCat.

⁴ S. Skrzywan (1964, s. 207) tak ocenił te zajęcia: „Osiągnęliśmy piękne rezultaty dzięki młodzieży, która z entuzjazmem garnęła się do studiów, mimo trudnych czasów i zaangażowania większości uczestników kształcenia w aktywnej walce z okupantem”.

Podsumowanie

Analiza publikacji książkowych i artykułów dr. Andrzeja Bieńka wskazuje, że ten nauczyciel szkół handlowych w Łodzi i Warszawie, a następnie nauczyciel akademicki w SGH w Warszawie i wykładowca księgowości na kursach podczas II wojny światowej wniósł w dwudziestolecie międzywojennym i latach okupacji hitlerowskiej istotny wkład w kształcenie księgowych i pracowników handlu, polskie piśmiennictwo dotyczące nowych technik księgowości i rachunkowości ukierunkowanej na potrzeby zarządzania przedsiębiorstwami.

Przeprowadzona analiza historyczna dostępnych danych biograficznych i publikacji tego autora potwierdziła tezę sformułowaną we wstępie artykułu, że publikacje A. Bieńka z zakresu systematyki, kalkulacji i analizy kosztów w przedsiębiorstwach produkcyjnych, wydane w latach 30. XX wieku, ukierunkowywały rozwój rachunku kosztów w Polsce na potrzeby zarządzania przedsiębiorstwami. Jego książki i artykuły z tego zakresu charakteryzowały się usystematyzowaniem rozważań, wnikliwością, jasnością prezentacji zagadnień i przydatnością dla księgowych, inżynierów i zarządzających przedsiębiorstwami. Były napisane przez autora wywodzącego się z kręgów księgowości, przyjmującego szeroką perspektywę badawczą opartą na zasadach naukowej organizacji i zarządzania, nauczyciela akademickiego o dużej świadomości ważnej roli, jaką może odgrywać prawidłowo zorganizowana i prowadzona rachunkowość w przedsiębiorstwach, zwłaszcza produkcyjnych, w poprawie stanu gospodarczego Polski odrodzonej po 123 latach zaborów, o której wolność walczył w czasie I i II wojny światowej.

Dr Andrzej Bieniek był doskonale zapowiadającym się naukowcem, co podkreślali zarówno prof. Stanisław Skrzywan (1964, s. 2007), jak i prof. Witold Bień (1967, s. 71). Ten żołnierz Legionów Polskich, a następnie Wojska Polskiego oraz działacz Armii Krajowej w okresie okupacji niemieckiej, który zginął z ręki okupanta w 1944 roku na kilka dni przed rozpoczęciem powstania warszawskiego, stworzył w swoich publikacjach, a zwłaszcza w rozprawie doktorskiej, podwaliny pod rozwój rachunku kosztów w teorii i praktyce w Polsce. Jego prace wraz z monografiami Balińskiego (1937) i Witowskiego (1938) stanowią najważniejsze przedwojenne publikacje w obszarze rachunkowości zorientowanej na potrzeby informacyjne zarządzających przedsiębiorstwami. Były to prace, które prezentowały i objaśniały zagadnienia zaliczane obecnie do operacyjnej rachunkowości zarządczej. Niestety, publikacje A. Bieńka nie były uwzględniane w nauczaniu rachunkowości i pracach naukowych po II wojnie światowej w czasach socjalizmu w Polsce. Niniejszy artykuł wraz z edycją naukową monografii Bieńka pt. *Systematyka kosztów własnych* przywraca pamięć o tym zasłużonym Polaku – patriocie, nauczycielu rachunkowości, autorze istotnych prac o organizacji rachunkowości i zarządczej roli rachunku kosztów w przedsiębiorstwach.

Literatura

- Adamiecki K. (1927), *Uwagi w sprawie kosztów własnych wytwarzania*, „Przegląd Organizacji”, 1, s. 2–15.
- Bajkowski A. (1937), *Koszty własne i ich charakterystyka*, Instytut Naukowy Organizacji i Kierownictwa, Warszawa.
- Bajkowski A. (1939), *Elementy kosztów własnych*, Instytut Naukowy Organizacji i Kierownictwa, Warszawa.
- Baliński W. (1937), *Zasady organizacji i budżetowania*, Wydawnictwo Związku Księgowych w Polsce, Warszawa.
- Bibliografia* (1938), „Przegląd Organizacji”, 6, s. 198.
- Bieniek A. (1927), *Polska metoda księgowości oparta na ekonomicznym systemie Taylora*, Biblioteka Państwowej Szkoły Handlowej Męskiej w Łodzi, Łódź.
- Bieniek A. (1928), *Kantor wzorowy w szkołach handlowych*, Biblioteka Państwowej Szkoły Handlowej Męskiej w Łodzi, Druk. J.B. Kondeckiego, Warszawa–Łódź.
- Bieniek A. (1931), *Sprawozdanie z VII Międzynarodowego Kongresu w Bukareszcie*, „Czasopismo Księgowych w Polsce”, 9, s. 262–269.
- Bieniek A. (1932), *Polskie metody przebitkowej księgowości*, „Czasopismo Księgowych w Polsce”, 12, s. 359–360.
- Bieniek A. (1933a), *Stosunek nowoczesnych metod księgowości do metod dawniejszych*, „Czasopismo Księgowych w Polsce”, nr 4, s. 100–104.
- Bieniek A. (1933b), *Dorobek polski w metodach przebitkowych*, „Czasopismo Księgowych w Polsce”, 5, s. 144–147.
- Bieniek A. (1934a), *Kontrola sprzedaży detalicznej dla celów księgowości*, Kursy Korespondencyjne dla Nauczycieli Szkół Handlowych, nr 2, Warszawa.
- Bieniek A. (1934b), *Rozbiory Polski w świetle prawa międzynarodowego*, Drukarnia W. Merkel, A. Kowalewski i S-ka, Warszawa.
- Bieniek A. (1934c), *Statmografja*, „Czasopismo Księgowych w Polsce”, 6, s. 158–159.
- Bieniek A. (1935), *Księgowość w przedsiębiorstwach przemysłach*, Biblioteka Rady Głównej Zrzeszeń Księgowych i Rzeczoznawców Księgowych w Polsce, Warszawa.
- Bieniek A. (1936/37), *Wstąpię do szkoły handlowej*, Wydawnictwo „Ligi Pracy”, nr 76, wydanie ósme, Warszawa.
- Bieniek A. (1937), *Międzynarodowy Kongres Księgowości. Paryż 16–19. IX. 1937*, „Czasopismo Księgowych w Polsce”, 10, s. 302–306.
- Bieniek A. (1937a), *Prawo harmonizacji w kosztach własnych*, „Przegląd Organizacji”, 4, s. 108–109.
- Bieniek A. (1937b), *Prawo wyższej techniki*, „Przegląd Organizacji”, 5, s. 138–140.
- Bieniek A. (1937c), *Wstęp do systematyki kosztów własnych*, „Czasopismo Księgowych w Polsce”, 7–8, s. 223–256.
- Bieniek A. (1938a), *Kalkulacja kosztów własnych a księgowość*, „Czasopismo Księgowych w Polsce”, 2, s. 33–44.
- Bieniek A. (1938b), *Zarys systematyki kosztów własnych*, Wydawnictwo Związku Księgowych w Polsce, Warszawa.
- Bieniek A. (1938/39), *Chcę być kupcem*, Warszawa Wydawnictwo „Ligi Pracy”, nr 96, Warszawa.
- Bieniek A. (1939), *Organizacja rachunkowości przemysłowe*, Związek Księgowych w Polsce, Oddział Warszawa.
- Bień W. (1967), *Sześćdziesiąt lat organizacji księgowych w Polsce*, [w:] Bień W., Skrzywan S., Terebucha E. (red.), *Rachunkowość polska*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 41–76.

- Bień W. (2007), *Historia organizacji księgowych w Polsce*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.
- Chodorowski J. (1933), *Kalkulacja kosztów własnych w przemyśle*, Kursy Wyższej Rachunkowości dla Buchalterów/Polski Związek Zawodowy Buchalterów-Rzeczoznawców, Buchalterów-Bilansistów i Ich Pomocników, Warszawa.
- Czerwiński K. (1927), *O racjonalizacji metod kosztów własnych*, „Czasopismo Księgowych w Polsce”, 3, s. 66–72.
- Czerwiński K. (1933a), *Martwy punkt w przedsiębiorstwach przemysłowo-handlowych*, Wydawnictwo Związku Księgowych w Polsce, Warszawa oraz „Czasopismo Księgowych w Polsce”, 2, s. 31–49.
- Czerwiński K. (1933b), *Rachunkowość przemysłowa: skrypty wykładów na Wolnej Wszechnicy Polskiej*, Związek Księgowych w Polsce, Warszawa.
- Drzewiecki P. (1928), *Podniesienie wydajności i wytwórczości jedyną drogą dobrobytu*, „Przegląd Organizacji”, 7, s. 189–191.
- Frendzel M., Jaruga A., Szychta A. (2004), *Zasady wyceny bilansowej w Polsce w okresie międzywojennym*, [w:] Gmytrasiewicz M., Karmańska A. (red.), *Polska Szkoła Rachunkowości*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa, s. 319–348.
- Hauswald E. (1937), *Koszty wytyczne i wzorcowe*, „Przegląd Organizacji”, 6 [odbitka].
- Hońko S. (2003), *Znaczenie dorobku wybranych polskich teoretyków bilansowych okresu międzywojennego*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 13 (69), s. 135–147.
- Łazarowicz E. (2009), *Andrzej Bieniek*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 52 (108), s. 183–184.
- Koszty własne* (1938) „Czasopismo Księgowych w Polsce”, 8, s. 246.
- Kwieciński A.W. (1932), *Aktualne zagadnienia kalkulacji przemysłowej ze szczególnym uwzględnieniem górnictwa węglowego*, Instytut Naukowej Organizacji, Katowice.
- Mileski W. (1929), *Naukowa organizacja jako nowy sztaandar postępu*, „Przegląd Organizacji”, 6, s. 157–158.
- Pogodzińska-Mizdrak E. (2003), *Rachunkowość polska początku XX wieku na tle epoki (1900–1939)*, [w:] Sojak S. (red.), *Historia, współczesność i perspektywy rachunkowości w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 577–600.
- Pogodzińska-Mizdrak E. (2020), *Życie i dzieło Tomasza Lulka*, [w:] T. Lulek, *Teoretyczne podstawy księgowości kupieckiej*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.
- Rukściński Z. (1932), *Zarys rachunkowości fabrycznej. Podręcznik dla księgowych i słuchaczy wyższych szkół handlowych*, Związek Księgowych w Polsce, Warszawa.
- Skrzywan S. (1964), *Wspomnienia*, „Rachunkowość” 7, s. 204–208.
- Sobczak T. (2012), *Wkład wybranych przedstawicieli rachunkowości w doskonalenie organizacji księgowości w Polsce międzywojennej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 65 (121), s. 141–159.
- Stali współpracownicy Reakcji* (1939), „Czasopismo Księgowych w Polsce”, 2.
- Szychta A. (2005), *Overview of accounting development in Poland in the interwar period*, [w:] *Changes of Services Industry: Challenges on Age*, 2nd Lithuanian-Polish Seminar, Kauno technologijos universitetas, Technologija, Kaunas, s. 10–19.
- Szychta A., Jędrzejewski S., Turzyński M. (2018), *Rachunkowość w Polsce w okresie międzywojennym 1918–1939*, Wydawnictwo Nieoczywiste, Warszawa.
- Witowski J. (1938), *Obliczanie kosztów własnych*, wydanie II, Warszawa.
- Wykładowcy* (1938), „Czasopismo Księgowych w Polsce”, 8, s. 40–42.

Źródła internetowe

- Cisek J., Kozłowska E., Wieczorek Ł. (2019), *Bieniek Andrzej, Żołnierze Niepodległości*, [w:] *Słownik Legionistów Polskich 1914-1918*, Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku, <https://zolnierze-niepodleglosci.pl/%C5%BCo%C5%82nierz/183395/> (dostęp 30.01.2022).
- Młody Kupiec*, <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/docmetadata?id=15954&from=publication> (dostęp 30.01.2022).
- Skalski W. (1935), *Bieniek Andrzej: Księgowość w przedsiębiorstwach przemysłowych. Warszawa 1935*, [w:] II. *Przegląd piśmiennictwa. C. Dział nauk handlowych*, s. 849–850, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/16739/1/4-019%20Przegl%C4%85d%20pi%C5%9Bmiennictwa%20%20RPEiS%2015%284%29%2C%201935.pdf> (dostęp 04.02.2022).
- Tabliczka#122, *Andrzej Bieniek*, <http://armiakrajowa.org.pl/tabliczki/122.html> (dostęp 04.02.2022).
- Tanewski P. (2016), *Księgowy*, „Gazeta SGH” 2/16 (323), https://ssl-administracja.sgh.waw.pl/pl/br/gazeta/archiwum/Documents/323_02_2016_luty_2016.pdf (dostęp 04.02.2022).
- Wiadomości Pedagogiczno-Handlowe*, <http://katalog.nukat.edu.pl/lib/item?id=chamo:2966077&fromLocationLink=false&theme=nukat>, (dostęp 30.01.2022).
- Wikipedia (2022), *Andrzej Bieniek (ekonomista)*, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Bieniek_\(ekonomista\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Bieniek_(ekonomista)) (dostęp 30.01.2022).
- WorldCat, https://www.worldcat.org/search?qt=worldcat_org_all&q=Andrzej+Bieniek+1895-1944 (dostęp 30.01.2022).

Załącznik

Wykaz publikacji Andrzeja Bieńka

1. Publikacje książkowe

- Polska metoda księgowości oparta na ekonomicznym systemie Taylora*, Biblioteka Państwowej Szkoły Handlowej Męskiej w Łodzi, Łódź 1927, s. 95.
- Rozbiory Polski w świetle prawa międzynarodowego*, Drukarnia W. Merkel, A. Kowalewski i S-ka, Warszawa 1934, s. 78.
- Księgowość w przedsiębiorstwach przemysłowych*, Biblioteka Rady Głównej Zrzeszeń Księgowych i Rzeczoznawców Księgowości w Polsce, Warszawa 1935, s. 327.
- Kilka uwag o reklamie*, (Z. Drabik), Warszawa 1935.
- Wstąpię do szkoły handlowej*, VIII wydań w latach 1934–1937, w tym: Wydawnictwo „Ligi Pracy”, nr 36, Warszawa 1935/36; nr 76, wydanie ósme, Warszawa 1936/37, s. 32.
- Chcę być kupcem*, Wydawnictwo „Ligi Pracy”, nr 96, Warszawa 1938/39, s. 13.
- Zarys systematyki kosztów własnych*, Wydawnictwo Związku Księgowych w Polsce, Warszawa 1938, s. XII, 131.
- Organizacja rachunkowości przemysłowej (Organizacja rachunkowości w przedsiębiorstwach przemysłowych)*, Związek Księgowych w Polsce, Oddział Warszawa 1939, s. 206.
- Zasady analizy bilansów*, Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Zawodowych. Sekcja Główna Handlowa, Warszawa 1939, s. 75.
- Quelques remarques sur la théorie des prix de revient (Kilka uwag na temat teorii kosztów – tłum. AS)*, Association des Comptables en Pologne, Varsovie, Drukarnia Wacław Zajączkowski, Warszawa, 1939, s. 20.

2. Skrypty i broszury dydaktyczne

- Kantor wzorowy w szkołach handlowych*, Biblioteka Państwowej Szkoły Handlowej Męskiej w Łodzi, Druk. J.B. Kondeckiego, Warszawa-Łódź 1928, s. 105.
- Temat dla przedsiębiorstwa handlowego pod firmą: FR BERGER i S-ka w Warszawie*, Warszawa-Łódź 1928, s. 10.
- Temat dla przedsiębiorstwa przemysłowego pod firmą Tkalnia mechaniczna „Włókno” s.a. w Łodzi*, J.B. Kondecki, Warszawa, 1928, s. 27.
- Temat dla przedsiębiorstwa bankowego pod firmą: Bank Handlowy s.a. w Warszawie*, J. B. Kondecki, Warszawa 1928, s. 15.
- Temat dla działu ogólnego (korespondencyjnego)*, druk. J.B. Kondecki, Warszawa, 1928, s. 22.
- Temat dla przedsiębiorstwa przemysłowego*, druk J.B. Kondecki, Warszawa 1929; Druk. J. Jankowski, Warszawa 1931, s. 15.
- Temat dla przedsiębiorstwa przemysłowego (Fabryka maszyn parowych)*, Warszawa 1933, s. 16.

Temat dla przedsiębiorstwa bankowego, Zakłady Graf.-Introl. J. Dziewulski, Warszawa 1933, s. 16.

Temat dla przedsiębiorstwa bankowego pod firmą: Fr. Berger i S-ka w Warszawie, Warszawa 1933, s. 8.

Kontrola sprzedaży detalicznej dla celów księgowości, Kursy Korespondencyjne dla Nauczycieli Szkół Handlowych, nr 2, Warszawa 1934, s. 39.

Szkolna kasa oszczędności w szkole handlowej, Wydawnictwo Towarzystwa Przyjaciół Państwowej Szkoły Handlowej im. J. i M. Roeslerów, Warszawa 1934, s. 28.

Zasady inwentaryzacji i bilansowania (skrypt dla Kursów Rzecznawców Księgowości), Warszawa 1936.

Księgowość przemysłowa (skrypt dla Kursów Rzecznawców Księgowości), Warszawa 1936.

3. Artykuły i referaty

Sprawozdanie z VII Międzynarodowego Kongresu w Bukareszcie, „Czasopismo Księgowych w Polsce” 1931, nr 9, s. 262–269.

Polskie metody przebitkowej księgowości, „Czasopismo Księgowych w Polsce” 1932, nr 12, s. 359–360.

Organizacje zawodowe księgowych rzeczoznawców w poszczególnych krajach, [w:] *Pamiętnik XXV lecia Związku Księgowych w Polsce 1907–1932*, Związek Księgowych w Polsce, Warszawa 1932.

Stosunek nowoczesnych metod księgowości do metod dawniejszych, „Czasopismo Księgowych w Polsce” 1933, nr 4, s. 100–104.

Dorobek polski w metodach przebitkowych, „Czasopismo Księgowych w Polsce” 1933, nr 5, s. 144–147.

Statmografia, „Czasopismo Księgowych w Polsce” 1934, nr 6, s. 158–159.

Rozporządzenie o sporządzaniu bilansów, „Czasopismo Księgowych w Polsce” 1934, nr 10, s. 263–268.

Kontrola w magazynie, „Czasopismo Księgowych w Polsce” 1937, nr 2, s. 47–49.

Wstęp do systematyki kosztów własnych, „Czasopismo Księgowych w Polsce” 1937, nr 7/8, s. 223–234.

Międzynarodowy Kongres Księgowości. Paryż 16–19. IX. 1937, „Czasopismo Księgowych w Polsce” 1937, nr 10, s. 302–306.

Kalkulacja kosztów własnych a księgowość, IV Ogólno-Krajowy Kongres Księgowych i Rzecznawców Księgowości, Katowice 31.X–1.XI, 1937, Komisja Naukowa, s. 1–7.

Prawo harmonizacji w kosztach własnych, „Przegląd Organizacji” 1937, nr 4, s. 108–109.

Prawo wyższej techniki, „Przegląd Organizacji” 1937, nr 5, s. 138–140.

Kalkulacja kosztów własnych a księgowość, „Czasopismo Księgowych w Polsce” 1938, nr 2, s. 33–44.

